

→ 100 år sedan första världskrigets slut | SvD.se

Läs SvD från den 29 juni 1914: "Österrikes tronföljare med gemål mördade"

PREMIUM
Som inloggad prenumerant kan du i SvD:s historiska tidningsarkiv återfinna alla tidningar och nyheter sedan 1884. Genom att söka på specifika ord kan du snabbt bli uppdaterad kring den händelse och nyhet som intresserar dig. SvD.se/arkiv

Sverige nära att anfallas direkt i första världskriget

280 svenska handelsfartyg sänktes under första världskriget och landet hade stridande på båda sidorna på västfronten. I dag, den 11 november, är det exakt 100 år sedan kriget tog slut. SvD:s Johan Lindberg och Stadsarkivets Mats Hayen svarar på åtta frågor om Sverige under kriget – och tar fram intressanta exempel ur SvD:s arkiv.

1 Hur reagerade Sverige på skotten i Sarajevo?

Den 28 juni 1914 skakas världen om när ärkeherzog Franz Ferdinand av Österrike mördas av den serbiske nationalisten Gavrilo Princip i Sarajevo. Även i svenska tidningar slås nyheten upp stort, men förhoppningen är ändå att en storkonflikt ska kunna undvikas.

Striderna bryter ut i augusti när krigsförklaringarna kommer slag i slag. På ena sidan står centralmakten med Tyskland och

Österrike/Ungern. På den andra finns ententen med främst Frankrike, Storbritannien och Ryssland. Vilken sida svenskarna tror på som segrare är tydligt. – De flesta svenskar är helt säkra på att Tyskland ska vinna kriget. Extra tydligt är det i en borgerlig tidning som SvD. Framsidan efter krigets första dag visar tydligt att tyskarna har kommandot

Det säger historikern Mats Hayen, som de senaste åren har inlett varje dag med att läsa vad SvD skrev för exakt 100 år sedan. – Vi hade starka band till Tysk-

SvD den 29 juni 1914.

land då och många svenskar trodde att disciplinen och den starkare krigsförmågan skulle fälla avgörandet. Det man såg framför sig var hur det militärt

starka Tyskland snabbt skulle inta Paris och därefter förhandla sig till fördelar i en efterföljande fredsprocess. Ingen trodde att kriget skulle bli

långvarigt, säger Stadsarkivets Mats Hayen.

Att britterna skulle kunna hjälpa fransmännen var ingen allmän uppfattning i Sverige. – Det fanns vid krigets början ingen större tilltro till britternas militära förmåga. Landets status som stormakt ifrågasattes och det var inledningsvis inte säkert att de skulle gå in på fransmäns sida. Det går att jämföra med 1939–1940, då var också tilltron till engelsmännen låg i Sverige. Sedan vände det under krigets gång, både under första och andra världskriget.

2 Var det självklart att Sverige skulle vara neutralt?

Den 3 augusti 1914 förklarar sig Sverige neutralt och det framgår också i en SvD-artikel vilka farhågor tidningen ser: "Europa i lågor! En mans ålders rastlösa kulturarbete utsatt för faran att förintas. Solen som nyss lyste över fredliga hyddor sjunker nu i blod."

Även om det finns starka band till Tyskland är de inte tillräckligt starka för att Sverige ska bli en krigspartner. Det finns de som tycker att Sverige ska gå med, men beslutet om neutralitet är naturligt.

– Internationellt sett uppfattades inte Sverige som en viktig spelare, säger Mats Hayen. I och med ryska revolutionen 1917 blir det ännu tydligare att Sverige inte har mycket att vinna på att delta i kriget. – Då blev det väldigt komplicerat då tyskarna samarbetade med Lenin och bolsjevikerna för att få till ett separat fredsavtal med Ryssland.

3 Hur nära var Sverige att komma med i kriget?

Det närmaste Sverige är att bli en del av kriget inträffar faktiskt redan den 9 augusti 1914.

Då beger sig den ryska Östersjöflottan iväg från Kronstadt med målet att förstöra svenska flottan om den inte går med på att stanna vid kaj i Karlskrona under kriget. Amiralen Nikolaj von Essen har uppfattningen att Sverige kommer att gå med i kriget på tysk sida för att ta tillbaka Finland.

Det är först en bra bit ut till havs som han får order från högre ort att återvända till marinbasen i St Petersburg. "Det krävs inte mycket fantasi för att inse vidden av vad som hade hänt om von Essens tjuvrusning hade fått fortsätta in på svenskt vatten", skriver historikern Lars Ericson Wolke i Riksarkivets årsbok 2014.

Sveriges mobilisering inleds den 2 augusti klockan 14.30 – då ringer landets alla kyrkklockor. Landet har inte varit i krig på många år, men har enligt Ericson Wolke ett internationellt sett väl utbyggt försvar både kvantitativt och kvalitativt.

Landstormen i Stockholm 1914. Foto: Okänd

Ändå är det då många svenskar som flinar åt hur det ser ut när landstormen, som består av värnpliktiga i åldern 33–40, börjar öva efter krigsutbrottet.

– Landstormen hade i vissa fall inga enhetliga kläder. Utrustningen och uniformerna gav ett ålderdomligt intryck, det var en stor skillnad i jämförelse med de tyska soldaterna på västfronten, säger Hayen.

Generalstaben anser i början av kriget att det största hotet är en rysk invasion över havet och därför sker den största kraftsamlingen längs ostkusten. Redan i slutet av augusti dras dock beredskapen ned – landstormen börjar kallas hem steg för steg innan den i oktober blir helt demobiliserad. På sommaren 1918 är endast runt 2 000 man mobiliserade, vilket kan jämföras med andra världskriget då det under en period är 300 000 svenskar inkallade.

SvD den 4 augusti 1914.

4 Vilken sida höll svenskarna på?

Det finns stöd för båda sidor. En känd svensk som tydligt stöder tyskarna är upptäcktsresande Sven Hedin. Under krigets inledning gör han ett längre besök vid den tyska fronten.

I en SvD-intervju i november 1914 förnekar han dock rykten om att han vill att Sverige ska gå med i kriget. "Men jag har sett kriget på närmare håll än någon annan svensk, jag anser att kriget är en fasa. Det är min övertygelse att vårt öde är intimt förenat med Tysklands och jag anser att vi för närvarande måste stå vidvanden till tändarna", säger Hedin till SvD. – De flesta i Sverige stödde Tyskland. Särskilt inom militären och bland de borgerliga var det tyska stödet kompakt. Men mot slutet av kriget hade ententen fått betydligt fler

5 Hur många svenska soldater stred under kriget?

Det exakta antalet är svårt att klarlägga, men det finns svenskar på båda sidor. Den största gruppen är svensk-amerikanerna. Omkring 20 000 av soldaterna i USA:s armé är födda i Sverige, och ett par tusen är fortfarande svenska medborgare. Minst 50 svenskar strider som frivilliga för Frankrike och ungefär hälften så många ska ha befunnit sig på slagfältet iförd brittisk uniform. Flera av dessa livsöden är fascinerande och beskrivs i Nils Fablanssons "Svenskarna i första världskriget".

I boken framgår också att minst 60 svenska officerare och reservofficerare deltar i striden på tysk sida. Bland de mest omtalade var ärkebiskop Nathan Söderbloms son Sven som kom till västfronten 1917.

Den tyska minkrussaren Albatross jagades in mot Gotland. Foto: TT

6 Var det många strider på svenskt vatten?

Ja, det sker många neutralitetskränkningar under kriget. Den 2 juli 1915 drabbar tyska och ryska styrkor samman nära Gotland. Det är två lätta tyska kryssare och tre torpedbåtar som hamnar i öppen strid med fyra ryska pansarkryssare. Tysklands minkrussare Albatross beskjuts innan den går på grund nära Östergarns fyr. Rysarna fortsätter beskjutningen in på svenskt område, vilket

anhängare. Man ska komma ihåg att det här var en tid då parlamentarism infördes. Högerdominansen bröts och socialdemokratiska ministrar ingick hösten 1917 för första gången i en svensk regering, säger Mats Hayen.

Men redan tidigt under kriget finns ett socialt engagemang för ententen. Bland annat samlar Anna Lindhagen med start 1914 in pengar till Belgiens barn sedan landet har ockuperats av Tyskland. Hon reser till Bryssel och besöker även flyktingläger i Nederländerna.

SvD den 9 maj 1915 – en artikel signerad Anna Lindhagen.

Tyskland har också ett regemente på västfronten som hette "Königin Victoria von Schweden". Sveriges drottning Victoria är nämligen tyska och på axelklaffarna bär regementet ett "V" med tre kronor ovanpå.

Mitt under första världskriget låter Victoria sig fotograferas iklädd tysk uniform samtidigt som hon berättar att hon är stolt över sitt regementes framgångar, enligt Lars Gyllenhaals "Tyskar och allierade i Sverige". Ett 20-tal svenskar ingår i förbandet.

I det finska inbördeskriget våren 1918 deltar många svenskar. Det finns svenskar både bland de röda soldaterna och i den vita armén under general Gustaf Mannerheims befäl. Dessutom sätts en svensk brigad upp som i mars 1918 består av cirka 400 man. Den yngste svensk som stupar i Finland är en 16-åring från Djursholm.

7 Hur led Sverige av ransoneringen?

När tyskarna i februari 1917 meddelar att alla fartyg längs kusterna ska sänkas av ubåtar drabbas Sverige hårt. I princip inga varor kommer in i landet och samtidigt råder en svår missväxt. Ransonering av bröd, mjölk och smör införs och det blir hungersnöd.

I mitten av april sätter en våg av hungerdemonstrationer igång över hela landet med start i Västervik. Under några få veckor går 250 000 svenskar ut i demonstrationståg.

I Stockholm tågar 5 000 kvinnor till riksdagshuset och överlämnar där en skrivelse: "Vi kunna ej längre utvärda med att se våra barn svälta och tyna bort i brist på näring. Våra barn ta obotlig skada för framtiden". Exempelvis i Stockholm börjar det nu att odlas på i stort sett varje plätt, som Karlaplan, Vasaparken och Humlegården.

– Hungerkravallerna inleddes oftast av kvinnor som var oroliga för sina barn. Det var de som fick stå i de här potatisköerna, säger Hayen. Kulmen nås med "blodbadet på Gustaf Adolfs torg" den 5 juni. En kedja soldater står med dragna bajonetter inför en uppretad folkmassa. Det finns en bild där Hjalmar Branting ses försöka lugna demonstranterna. Flera skadas, men ingen dör.

Två kreativa skyltar som användes i huvudstaden under kriget. Foto: Stadsarkivet

8 Hur reagerade Sverige vid krigsslutet?

Den 11 november 1918 inträder slutligen det efterlängtrade vapenstillståndet. Många svenskar känner stor glädje över att de fasansfulla striderna är över. Men det borgerliga Sverige spår knappast en ljus framtid när det gäller utvecklingen i Tyskland och Ryssland.

– Rubriken "Det nya Tyskland går mot bolsjevismen" i SvD talar sitt tydliga språk. De borgerliga ser det som att en avgrund har öppnat sig i och med ryska revolutionen och Tysklands stöd till Lenin i slutet av kriget. Det gamla traditionella Tyskland är borta – kejsaren har abdikert och Socialdemokraterna har tagit över. Många svenskar ser det som en katastrof. Rysskräcken är stor 1918 och många fruktar en revolution även i Sverige, säger Mats Hayen.